

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

**“ТИҚХММИ” МТУнинг ҚАРШИ ИРРИГАЦИЯ ВА
АГРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚЎМИТАСИ “ОЛИМА”
УЮШМАСИ**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ
ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА
МАДАНИЯТИ**

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Қарши – 2022

Ушбу тўпламда Марказий Осиё цивилизацияси тизимида қадимги ва ўрта асрлар миграция жараёнлари ва шаҳарсозлик маданияти масалалари, Ўзбекистон тарихи ва маданияти мавзусининг манбашунослиги ва тарихшунослиги, Ўзбекистон археология ва этнологияси муаммолари, Янги Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жараёнларини татқиқ этишдаги инновацион ёндошувлар, Қашқадарё воҳаси тарихи ва бошқа соҳаларга доир масалалар камраб олинган.

Ушбу тўплам кенг жамоатчилик, давр тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар ва талаба ёшларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Г.Э.Мўминова – т.ф.д., профессор. Қарши давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси мудири.

Таҳрир ҳайъати ва аъзолари:

**доц. Н.Холмирзаев
проф. О.Бўриев
проф. Ю.Эргашева
проф. Б.Эшов
доц. Ч.Темирова
доц. А.Пардаев
доц. Б.Аҳмедов
PhD. Д.Шодмонова
PhD. Р.Тўхтаева
PhD. Б.Тошпўлатов
ўқ. И.Жабборова**

Мазкур тўплам Қарши давлат университети Илмий Кенгашининг 2022 йил 13 майдаги 9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинди.

Тўпламга киритилган маълумотларнинг тўғрилиги, стилистик бехатолиги учун муаллифлар масъулдир.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

аҳоли маданияти билан уйғунлашуви учун қулай фурсат бўлди. Шу аснода воҳада кўпсонли қирғиз қишлоқ ва овуллари шаклланди.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Алибеков У. Сирдарёнинг этник тарихи рисола. – Гулистон, 2013. – Б.64
2. Дала тадқиқоти Зомин тумани Сувлисой қишлоғи 1955 йил туғилган М.Мамамазаров. 2022 й
3. Дала тадқиқоти Бахмал ва Зомин туманидаги қирғиз қишлоқлари Сувлисой, Шайбек А.Файзуллаев 2022 йил.
4. Аристов А. Труды по истории и этническому составу тюркских племен. 2003. – Б.127
5. Аристов А. Труды по истории и этническому составу тюркских племен. 2003. – Б.127
6. Зарубин И.И. Население Самаркандской области. Его численность, этнографический состав и территориальное распределение (по материалам сельско-хозяйственной переписи 1917 г., пополненной другими источниками). – Л., 1926
7. https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/41116#cite_note-2
8. Ўз МА, 21-фонд, 1-рўйхат, 616-иш, 266, 275, 280-варақлар
9. Шаниязов К.Ш К этническо истории узбекского народа. – Т., 1974. – С.3-131. Ўша муаллиф: Қанғ давлати ва қанғлилар. – Т., 1990. – 146 б; Баскаков. Н.А. К вопросу о происхождении этнонима «киргиз» // СЭ 1964. – № 2. – С.93-94
10. Зуев Ю.А. Тамги лошадей из вассальных княжеств. Тр ИИАЭАН. Каз. ССР. Т. VIII, 1960. – С. 119-120
11. Дала тадқиқоти Бахмал ва Зомин туманидаги қирғиз қишлоқлари Сувлисой, Шайбек А.Файзуллаев 2022 йил.
12. Дала тадқиқоти Зомин тумани Сувлисой қишлоғи 1955 йил туғилган М.Мамамазаров.2022 й
13. Қораев С. Топономика. – Т., 2003. – Б.169-171.

БУХОРО ВОҲАСИ НИКОҲ ТҶЙИ МАРОСИМЛАРИ АНЪАНАВИЙ ТИЗИМИ ХУСУСИДА

З.А.Шамсиева – Бухоро давлат университети “Бухоро тарихи” кафедраси ўқитувчиси

Никоҳ тўйи маросимлари халқ турмушининг, маънавий маданиятимизнинг кўпгина жиҳатларини ўзида мужассам этади ва унда миллатнинг ўтмиши, ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, маданий ва маънавий қиёфаси намоён бўлади. Ўзбекистонда миллий қадриятларни тиклаш, ривожлантириш, халқ маънавияти ва маданиятини юксалтириш давлат сиёсатининг устувор йўналишлари сифатида белгилаб берилди. Бу эса, никоҳ тўйи маросимларининг ўтказилиш шакллари, улар таркибида сақланиб қолган умуминсоний, миллий ва маҳаллий ўзига хосликларни аниқлаш, айрим унутилиб кетган ижобий удумларни қайта тиклашга илмий замин яратади.

Никоҳ тўйи – келин ва куёвнинг никоҳини жамоатчиликка маълум қилиш тантанаси бўлиб, бу маросим даврлар ўтиши билан қисман ўзгариб борган ва ҳар бир этник гуруҳда ўзига хос хусусиятлари билан ўзаро фарқ қилган. Ўзбек халқининг қадимий никоҳ тўйи тизимида бир қанча маросимлар мавжуд: совчилик,

унаштириш, уй кўрар (қиз кўрар), фотиҳа тўйи, тўй юбориш, қиз оши (қизлар мажлиси), никоҳ ўқитиш, келин тушди, келин салом, чарлар, куда чақириқ каби маросимлар ва улар билан боғлиқ урф-одатлар шулар жумласидандир [1].

Ўзбекистоннинг этнографик ҳудудларидан бири бўлган Бухоро воҳаси никоҳ тўйи маросимлари ўзининг ранг-баранглиги ва этнолокал удум ва анъаналарга бойлиги билан ажралиб туради. Мазкур жиҳат, воҳадаги никоҳ тўйи маросимларини тарихий-этнографик материаллар асосида тадқиқ этиш имконини беради.

Бухоро воҳаси аҳолисининг оилавий маросимлари узоқ даврлар мобайнида тараққий этган қадимги маданияти негизида халқ донишмандлиги ва анъаналаридан бири сифатида шаклланган. Бухоро никоҳ тўйи маросимларининг анъанавий тизими хусусида кўплаб тадқиқотчилар ўзларининг тарихий-этнографик мақолаларида, рисоаларида маълумот бериб ўтганлар. Хусусан, XX асрда Зарафшон воҳасида ўтказилган тўй маросимлари ҳақида О.А.Сухарева [2], Н.А.Кисляков [3], Т.Г. Емеляненко [4], Н.П.Лобачева [5] нинг бир қатор илмий мақолалари этнографик таҳлил бериб ўтилади.

Ушбу манбаларни ўрганиб чиқиш ва дала тадқиқотлари орқали никоҳ тўйларини этнографик таҳлил қилиш натижасида маълум бўладики, Бухоро воҳаси ўзбек ва маҳаллий тожик аҳолиси ўтказадиган никоҳ тўйи маросимларининг анъанавий тизими(структураси) қуйидагича кўринишга эга:

Биринчи босқич: тўйгача ўтказиладиган маросимлар, урф-одатлар ва удумлар;

Иккинчи босқич: тўй куни билан боғлиқ маросимлар ;

Учинчи босқич:тўйдан сўнг ўтказиладиган маросимлар;

Бухоро воҳасида никоҳ тўйгача ўтказиладиган маросимлар қаторига келин танлаш (тож. духтар бини), совчилик (тож. хўскори), ширинихури, нон синдириш (тож. ноншиканон), оқлиқ кесиш (тож. парчабурон), жавоб берди рўмолберди, ҳайитлик этиш (тож. ийди), (харид) бозорлик, хатми Қуръон ўтказиш (келин ва куёвнинг уйида алоҳида) каби маросим ва урф-одатларни киритишимиз мумкин [6].

Тўй куни билан боғлиқ маросимлар қаторига тўй-томоша тадбирлари билан боғлиқ турли хил расм-русумлар, шу жумладан, фотиҳа, рахтурди, (тож. рахтанон), чимилдик, куёвкелди (тож. доммотбари), падароши, тўй кабилар киради [7].

Никоҳ тўйидан сўнг ўтадиган тадбирлар ва улар билан боғлиқ удумлар деганда эса воҳа аҳолиси келинни куёвнинг уйига олиб келиш (тож.келинбиёри), келинсалом, жойийғди (тож. жойғундорон ёки рўйбинон), куёвнинг қизнинг оиласи томонидан тўйдан кейин илк маротаба меҳмон сифатида чақирилиши (тож. доммотсалом), келиннинг қариндошлар томонидан меҳмонга илк маротаба чақирилиши (тож. келинталбон) каби удумлар тушунилади.

Албатта, вақт ўтиши билан никоҳ тўйи маросимлари ҳам трансформацион жараёнларга дуч келди. Юқорида кўрсатилган айрим маросимларимиз, удумларимизнинг барчаси ҳам бугунги кунда барча аҳоли вакиллари томонидан ўтказилмас-да, тўйда айримлар томонидан қилинаётган исрофгарчиликлар, ортиқча дабдабозликларни эътибордан четда қолдирмаслигимиз лозим. XX аср тўйлари тўғрисида ўтган асрдаги рус этнографи И.С. Ликошин ҳам қадимдан одат тусига кирган барча оилавий тантаналарни маҳаллий аҳоли “тўй” билан нишонлашини, тўйда таниш-билишларга катта зиёфат ва совға (чопон)лар инъом қилинишини , тўй қилмаслик – ҳаттоки уят саналишини,тўйга маҳалла аъзолари, қўшни маҳаллалардан бутун шаҳар билсин учун бир неча кишидан иборат вакиллар таклиф этилишини қайд этиб ўтган [8].

Бугунги кунда ҳам ҳукуратимиз раҳбари томонидан никоҳ тўйи маросимларини ихчам, ортиқча сарф-харажатларсиз ўтказишни оммалаштириш мақсадида турли қонун ва қарорлар қабул қилинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Республикаси Олий Мажлис Сенатининг 2018 йил 29 июндаги №09-15/255-сонли “Тўй-ҳашамлар, оилавий тантаналар, маъракалар ва маросимлар, марҳумларнинг хотирасига бағишланадиган тадбирлар ўтказилишини тартибга солиш тўғрисида” ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2019 йил 14 сентябрдаги № 2736-III/ҚҚ-592–III-сонли қўшма мажлисида қабул қилинган “Тўй-ҳашамларни, оилавий тантаналар, маърака ва маросимлар, марҳумлар хотирасига бағишланган тадбирлар ўтказишни тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори шундай амалий ҳаракатларнинг яққол исботи бўла олади [9]. Зеро, Асрлар оша шаклланган урф-одатлар, кадриятлар маънавиятнинг даражасини белгилаб беради. Аслида маънавий объективлашган кадриятлар ва урф-одатлар тизим бўлиб, маънавий маданият сифатида эса миллатнинг ўз-ўзини англаш, руҳиятини, иродасини, онгини, ижтимоий амалиётини такомиллаштириш имкониятлари ва воситаларининг эришилган даражаси, жамиятнинг маданий савиясидир.

Фойдаланилган манба адабиётлар рўйхати

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Nikoh_to%CA%BByi
2. Сухарева О.А. Свадебные обряды таджиков город Самарканда и некоторых других районов Средней Азии. – Советская этнография (далее – СЭ). Сб. статей, III. – М., 1940. – С.172-176
3. Кисляков Н.А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. Ленинград., Наука. 1969. – С.98
4. Емельяненко Т.Г. Современная свадьба в Каракуле: традиции и инновации. Этническое традиции в культуре. Санкт-Петербург, 2019. – С.27-28.
5. Лобачева Н.П. О формировании нового свадебного обряда у народов Узбекистана // СЭ. 1967. № 2. С. 15—25. Тот же текст на англ. аз. в: Central Asian review. 1968. V. 15. – № 4.
6. Дала маълумоти. Бухоро шаҳар, Шербудин маҳалласи, Сувчилар кўчаси. 2019 йил.
7. Дала маълумоти. Бухоро шаҳри, Хўжа Исмаилов кўчаси. 2019 йил.
8. Исо Жабборов. Ўзбек халқи этнографияси. – Т.: Ўқитувчи. 1994. – Б.148.
9. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг 2018 йил 29 июндаги №09-15/255-сонли “Тўй ҳашамлар, оилавий тантаналар, маъракалар ва маросимлар, марҳумларнинг хотирасига бағишланадиган тадбирлар ўтказилишини тартибга солиш тўғрисида”ги қарори.

ИЛК ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ЖАНУБИЙ СУҒД ҚИШЛОҚ МАКОНЛАРИ ҚУРИЛИШ УСЛУБИ

Ф.П.Эгамбердиев – “Жаҳон тарихи” кафедраси катта ўқитувчиси

Марказий Осиё, хусусан Ўзбекистоннинг илк ўрта асрлар даври маданиятини ўрганишда бу давр жамиятининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи бўлган қишлоқ маконлари меъморчилиги, моддий ва маънавий маданиятини тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади. Илк ўрта асрлар даври шаҳарлари билан бир қаторда бу давр аҳолисининг асосий қисми яшаган қишлоқларда ўша давр маданиятини тўлалигича акс эттира оладиган ўзига хос маданият яратилди. Шунинг учун илк ўрта асрлар даври қишлоқлари маданиятини тадқиқ этмасдан туриб Ўрта Осиёнинг илк ўрта асрлар даври жамияти тарихи ва маданиятини тўлақонли ўрганиб бўлмайди ва

		<i>ҳақидаги айрим мулоҳазалар</i>	
41.	<i>Болтабоев Ё.</i>	<i>“Щит народа” газетаси саҳифаларида Марғилон шаҳар думаси фаолиятининг ёритилиши</i>	163
42.	<i>Исметов Р.</i>	<i>Қораўзак туманида жойлашган Мурат Шайх бобо ҳақида тарихий ва оғзаки-афсона маълумотлар</i>	167
43.	<i>Раматуллаев М.</i>	<i>Совет ҳокимияти йилларида Қорақалпоғистонда олиб борилган диний сиёсат масаласининг тадқиқ қилиниши</i>	169
44.	<i>Сапаров З.</i>	<i>XIX асрдаги Жанубий Орол бўйида яшаган қорақалпоқ халқининг таниқли сиймолари ҳақида манбалар</i>	172
45.	<i>Ахматов А.</i>	<i>XX аср 80-йиллари Бухоро адабий муҳити тарихини ўрганишда архив ва матбуот материалларидан фойдаланиш</i>	176
46.	<i>Исаев О.</i>	<i>XX асрнинг 20-30 йилларида Сурхон воҳасида маданий муассасаларнинг зиддиятли фаолияти</i>	179
47.	<i>Канимқулов О.</i>	<i>Яҳё Фуломовнинг шахсий архив фонди ҳужжатлари ҳақида</i>	181
48.	<i>Тожибоев Ф.</i>	<i>Совет ҳокимиятининг 1945 – 1985 йилларда Ўзбекистонда амалга оширган аграр сиёсати тарихишунослиги</i>	184
49.	<i>Ҳасанова Н.</i>	<i>Биринчи ўзбек ҳуқуқшунос олимаси ҳақида</i>	187
50.	<i>Муродова Д., Азимова Н.</i>	<i>Иккинчи жаҳон уруши йилларида Когон шаҳар мактаблари фаолияти</i>	190
51.	<i>Панжиев А.</i>	<i>Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон раҳбарияти сиёсий фаолиятининг матбуотда ёритилиши</i>	194
52.	<i>Аҳмедов Р.</i>	<i>Ўзбекистонда саводсизликни тугатиш сиёсатининг совет даври тарихишунослиги</i>	197
53.	<i>Бекмирзаев Д.</i>	<i>Ўзбекистон халқининг фашизм устидан қозонилган ғалабага қўшган ҳиссасини тарихишунослигимизда ёритилиши</i>	201
54.	<i>Акмаматова М., Акмаматов О.</i>	<i>Қарлуқлар тарихишунослигига оид чизгилар</i>	204
55.	<i>Акбаров Р.</i>	<i>Бутунроссия Таъсис Мажлиси тарихишунослиги</i>	207
III – ШЎҒБА. МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН АРХЕОЛОГИЯСИ ВА ЭТНОЛОГИЯСИ МУАММОЛАРИ			
56.	<i>Отахўжаев А.</i>	<i>Бухоро Суғди вакиллари Буюк ипак йўлида</i>	212
57.	<i>Бобоёров Ф.</i>	<i>Эфталлийларнинг уруғ-қабилавий тузилиши</i>	217
58.	<i>Раҳмонов Ф.</i>	<i>Марказий Осий деҳқончилик маданиятида Жанубий Ўзбекистон аҳолисининг зироатчиликка оид урф-одат ва маросимларининг тутган ўрни</i>	221
59.	<i>Пахратдинов А.</i>	<i>Қорақалпоқларда қалин дастури ҳақида</i>	225
60.	<i>Алманов Қ.</i>	<i>Жиззах воҳасида қирғиз этноси вакиллариининг жойлашуви ва этномаданий хусусиятлари</i>	227
61.	<i>Шамсиева З.</i>	<i>Бухоро воҳаси никоҳ тўйи маросимлари анъанавий тизими хусусида</i>	232
62.	<i>Эгамбердиев Ф.</i>	<i>Илк ўрта асрлар даври Жанубий Суғд қишлоқ</i>	234

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май

Bosishga ruxsat etildi: 13.05.2022 y.
Ofset qog'oz. Qog'oz bichimi: 60x84 1/16.
“Times New Roman” gar. Ofset bosma.
Hisob nashriyot t.: 28,22. Shartli b. t.: 28,30.
Adadi: 20 nusxa. Buyurtma№ 14

QarMII kichik bosmaxonasida chop etildi.
180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi, 225 – uy.
Telefon 91-466-80-32.